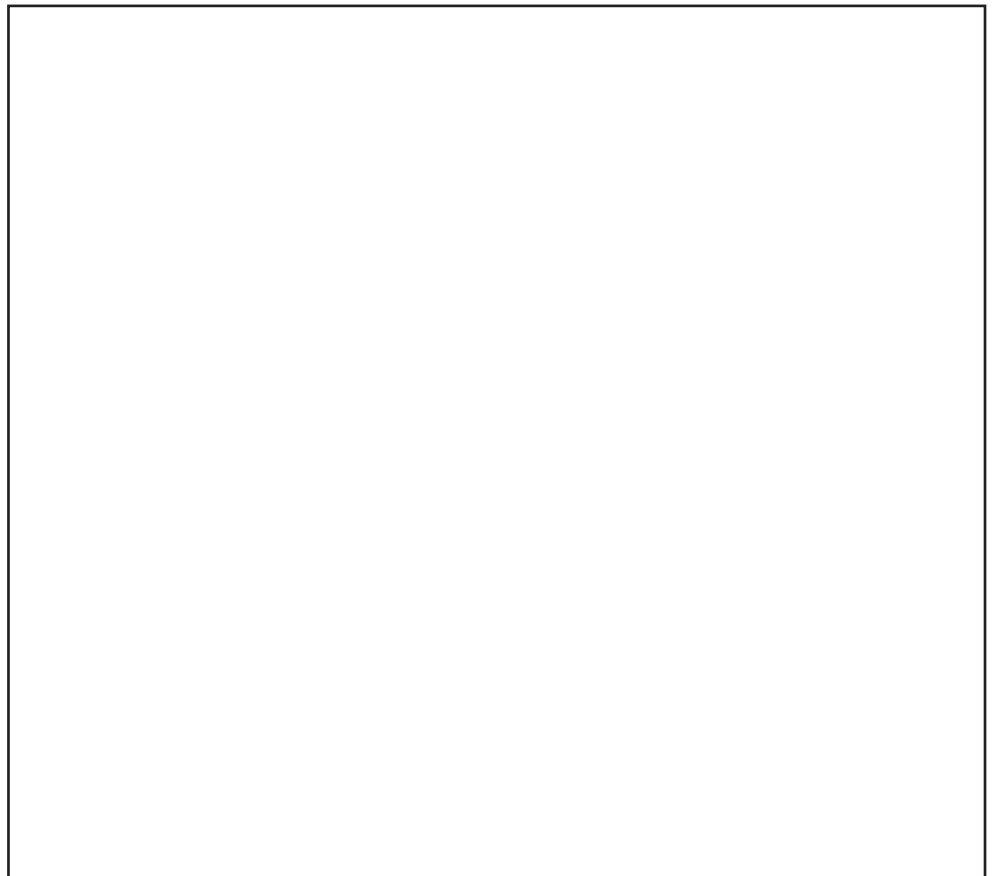

Eurofound

Poročilo o psihosocialnih tveganjih na delovnem mestu v Sloveniji

**Aleksandra Kanjuo Mrčela in Miroljub Ignjatović,
Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani**

April 2012

Prevod v slovenski jezik je opravil Sektor za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade Republike Slovenije na podlagi naročila Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije

Kazalo

Povzetek	3
1 Psihosocialna tveganja na delovnem mestu v povezavi z gospodarsko krizo	4
1.1 Opredelitev psihosocialnih tveganj na delovnem mestu	4
1.2 Trg dela v Sloveniji: posledica kriz	5
2 Delovne razmere in psihosocialna tveganja na delovnem mestu v Sloveniji	6
2.1 Nedavne raziskave in druge relevantne analize	7
2.2 Zakonodajni okvir in delovanje pomembnih akterjev	10
2.3 Podatki, pridobljeni v letu 2010, o delovnih razmerah in psihosocialnih tveganjih na delovnem mestu v Sloveniji	11
2.3.1 Podatki iz Pete evropske raziskave o delovnih razmerah za Slovenijo	11
2.1.3.2 Slovenci delajo več (pri plačanem in neplačanem delu) in so manj zadovoljni z delovnimi razmerami	11
2.3.1.3 Zaposlitvena negotovost in prezentizem slovenskih delavcev	12
2.3.1.4 Delo negativno vpliva na zdravje slovenskih delavcev	13
2.3.1.5 Slovenski delavci poročajo o besednih žalitvah, diskriminaciji, grožnjah in ponižujočem ravnanju	14
2.4 Posebni modul o psihičnih in zdravstvenih tveganjih na delovnem mestu	15
2.4.1 Preveč dela, nadzora, vpitja in govoric – premalo informacij ter priznavanja sposobnosti in mnenj	16
2.4.2 Desetina slovenskih delavcev izpostavljena psihičnemu nasilju	18
2.4.3 Slovenski delavci trpijo predvsem zaradi živčnosti, spalnih motenj in mišične napetosti	19
2.4.4 Slovenski delavci trpijo zaradi utrujenosti in stresa	22
3 Sklep	23
4 Viri in literatura	25

Povzetek

V poročilu so predstavljeni podatki o delovnih razmerah ter psihičnih in zdravstvenih tveganjih v delovnem okolju v Sloveniji, pridobljeni z evropsko raziskavo o delovnih razmerah in slovenskim modulom o psihičnih in zdravstvenih tveganjih, izvedenim leta 2010. Analiza kaže, da slovenski delavci v primerjavi s povprečjem v EU 27 poročajo, da več delajo (zlasti ženske), da so manj zadovoljni z delovnimi razmerami, da doživljajo večjo zaposlitveno negotovost, več **prisotnosti na delovnem mestu** kljub **bolezni** (prezentizem) in manj izostankov z dela (absentizem). Večina anketirancev v Sloveniji je poročala, da pri delu doživljajo stres, več kot 40 % pa o splošni utrujenosti. Toda posebnih razlik med slovenskimi izsledki in povprečjem v EU 27 glede različnih oblik psihičnega nasilja/zlorab ni. Besednih žalitev je manj, zato pa v Sloveniji poročajo o pogostejših grožnjah in ponižujočem ravnanju; manjše so razlike glede diskriminacije in zastraševanja/ nadlegovanja. Podatki, pridobljeni s posebnim modulom o psihičnih in zdravstvenih tveganjih na delovnem mestu v Sloveniji, so ponovno potrdili visoko intenzivnost dela, saj so anketiranci večinoma poročali o slabih izkušnjah, povezanih s preveliko količino in slabo organizacijo dela, manj o doživljanju psihičnega nasilja, najmanj pa fizičnega nasilja. Psihičnemu nasilju je bila izpostavljena desetina anketirancev, nekoliko več žensk kakor moških. Zdravstvene in psihične težave, o katerih je poročalo največ anketirancev, so bile: živčnost, spalne motnje in mišična napetost.

1 Psihosocialna tveganja na delovnem mestu v povezavi z gospodarsko krizo v Sloveniji

1.1 Opredelitev psihosocialnih tveganj na delovnem mestu

Evropska agencija za varnost in zdravje pri delu (EU-OSHA) poroča o nedavnih empiričnih podatkih, ki kažejo, da evropski delavci vse bolj trpijo za težavami v duševnem zdravju, povezanimi z delom. Agencija opredeljuje **stres** kot posameznikovo zaznavanje »neravnovesja med tem, kar od njega zahtevajo, in sredstvi, ki jih ima na razpolago za izpolnjevanje teh zahtev« ter omenja naslednje glavne dejavnike z delom povezanega stresa in duševnih težav: pomanjkanje nadzora nad delom, neprimerne zahteve delavcem ter premajhna podpora sodelavcev in vodstva, neujemanje med delavci in njihovim delom, slabi odnosi in psihično ali fizično nasilje na delovnem mestu (nadlegovanje in zastraševanje, fizična in besedna zloraba, grožnje z nasiljem, različne oblike diskriminacije) ter konflikti med vlogami pri delu in zunaj njega.¹

Evropska fundacija za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer (Evropska fundacija 2004) opredeljuje **z delom povezan stres** kot »vzorec odzivov, ki se pojavi, kadar delavci naletijo na delovne zahteve, ki ne ustrezajo njihovemu znanju, spretnostim ali sposobnostim in ki omejujejo njihovo sposobnost, da delo opravijo«. Ta neskladja se lahko nanašajo na različne pritiske ali zahteve – glede časa, količine ali težavnosti dela, fizične ali čustvene zahtevnosti dela.

EU-OSHA ugotavlja, da je **fizično nasilje** (žalitve, grožnje ali fizična napadalnost, ki lahko prihaja iz same organizacije ali od zunaj in ki je verjetnejša pri delu z javnostjo, ravnanju z denarjem in samotnem delu) ena najresnejših poklicnih nevarnosti.

EU-OSHA poleg tega opredeljuje **nadlegovanje** (znano tudi kot **zastraševanje, trpinčenje na delovnem mestu ali psihično nasilje**) kot »ponavljajoče se, neutemeljeno vedenje, usmerjeno proti uslužbencu ali skupini uslužbencev in namenjeno ustrahovanju, poniževanju, spodkopavanju nadlegovane osebe ali grožnji le-tej«. Vanj lahko spadajo besedni in fizični napad ter subtilna dejanja, kakršna je družbena osama, ki napadajo človekovo dostojanstvo, poklicne sposobnosti, zasebno življenje, telesne lastnosti, raso, spol ali spolno usmerjenost.

Pri večini študij o nadlegovanju in trpinčenju/zastraševanju so oblike vedenja, ki predstavlja nadlegovanje/zastraševanje, po H. Leymanu razvrščene v pet skupin:

- vedenje, ki škoduje samoizražanju in komunikaciji;
- vedenje, ki povzroča omejevanje in preprečevanje družabnih stikov;
- vedenje in prakse, ki škodujejo žrtvinemu ugledu;
- napadi na kakovost dela in kakovost življenja;
- napadi na zdravje (Tkalec 2001; Robnik in Milanovič 2008).

¹ Opredelitve različnih oblik psihosocialnih tveganj EU-OSHA so dostopne na <http://osha.europa.eu/en/topics/stress> in http://osha.europa.eu/fop/slovenia/sl/topics/psychosocial_risks

Analiza (EU-OSHA, Evropska fundacija 2010) poudarja pogubne učinke z delom povezanega stresa in psihosocialnih tveganj na posameznike, pa tudi visoko ceno, ki jo to prinaša podjetjem in državam v širšem pomenu, saj z delom povezani stres vpliva na storilnost (z izostankom z dela in prisotnostjo na delovnem mestu kljub bolezni).

Psihosocialna tveganja na delovnem mestu so pomembna tema za Mednarodno organizacijo dela, ki se osredotoča na preprečevanje ob upoštevanju njihovega poseganja v življenjske razmere (ILO 2011).

1.2 Trg dela v Sloveniji: posledica krize

Posledice recesije so Slovenijo prizadele pozneje kakor nekatere druge države, saj so se kazalci trga dela začeli slabšati v prvi polovici leta 2009, proces pa še ni končan. Napoved okrevanja gospodarstva predvideva, da bo učinek krize, viden skozi vse leto 2011 in 2012, zaradi nekaterih izboljšav popustil šele leta 2013. Podatki Eurostata o **stopnjah zaposlenosti** (15–64) kažejo, da je bila leta 2010 ta stopnja pri moških 69,6 %, pri ženskah pa 62,6 %. Obe sta se znižali v primerjavi z letom 2009 (71 % pri moških in 63,8 % pri ženskah). Vendar pa je vključenost žensk v trg dela v Sloveniji še vedno precej visoka v primerjavi s povprečjem v EU 27 (58,2 % leta 2010), vključenost moških pa je tik pod povprečjem v EU 27 (70,1 % leta 2010). V Sloveniji je vrzel med spoloma pri zaposlovanju bistveno nižja (7 odstotnih točk) od povprečja v EU 27 (11,9 odstotne točke), pa tudi razlika v plačah med spoloma (4,4 odstotne točke) je med najnižjimi glede na druge države EU. Zaposlitev starejših (55–64) je nizka, pa tudi spolne razlike pri zaposlenosti starejših so velike (45,4 % pri moških in 24,5 % pri ženskah).

Eurostatovi podatki o **brezposelnosti** kažejo, da se je stopnja brezposelnosti moških v letih od 2008 do 2010 povečala bolj (za 4,6 odstotne točke, s 3,5 % v drugem četrtletju 2008 na 8,1 % v četrtem četrtletju 2010) od stopnje brezposelnosti žensk (ta se je povečala za 2,8 odstotne točke – s 5,0 % leta 2008 na 7,8 % v četrtem četrtletju 2010). Vrzel brezposelnosti med spoloma, ki je v drugem četrtletju 2008 znašala 1,5 odstotne točke, je tako v četrtem četrtletju 2010 padla na 0,3 odstotne točke. Stopnja brezposelnosti v Sloveniji je bila pri ženskah in pri moških višja od povprečja v EU 27. Podatki kažejo, da je med poglobljanjem krize in naraščanjem brezposelnosti manj izgub zaposlitev pri ženskah (kriza najprej prizadene sektorje, v katerih prevladujejo moški), po drugi strani pa najde novo zaposlitev manj žensk (Kanjuro Mrčela 2009). Toda analiza trajanja zaposlitve moških in žensk kaže, da se je delež pri obojih, ki so brezposelni dlje od 24 mesecev, bistveno povečal od zadnjega trimesečja 2009 do istega obdobja v letu 2010, a veliko bolj pri moških (z 11,1 % na 25,3 %) kakor pri ženskah (s 13,9 % na 20,5 %). V zadnji četrtini leta 2010 je novo zaposlitev v manj kot 12 mesecih našlo več brezposelnih žensk (54,4 %) kakor moških (48,1 %).

Stopnja brezposelnosti po anketi o delovni sili v zadnjem trimesečju leta 2010 je bila enako kakor v prejšnjih letih najvišja med mladimi od 15 do 24 let. Znašala je 15,6 %, vrzel pa je bila v korist moških – stopnja brezposelnosti v tej starostni skupini je bila 15,1 % pri moških in 16,4 % pri ženskah. Vrzel med spoloma v višini 1,3 odstotne točke se je bistveno spremenila od zadnjega četrtletja 2009, ko je znašala 3,3 odstotne točke v korist žensk (SURs 2011).

Podatki Eurostata kažejo, da se je med krizo (od zadnjega četrtertletja 2008 do istega obdobja v 2010) delež **zaposlitve s krajšim delovnim časom** v Sloveniji povečal pri moških in pri ženskah. Dvig za 2,7 odstotne točke pri ženskah je bil večji kakor pri moških (1,0 odstotne točke). Vendar pa je delež moških, zaposlenih s krajšim delovnim časom (6,3 %), in zlasti žensk, zaposlenih s krajšim delovnim časom (10,3 %), nižji od povprečja v EU 27 (7,1 % pri moških in 30,7 % pri ženskah). Od leta 2007 do 2010 se je povečal tudi odstotek neprostitvoljne zaposlitve s krajšim delovnim časom za moške (za 2,3 odstotne točke) in za ženske (za 1,2 odstotne točke). Delež moških, ki so neprostitvoljno zaposleni s krajšim delovnim časom, je s 6,7 % v Sloveniji bistveno nižji od povprečja v EU 27. Porast žensk, ki so neprostitvoljno zaposlene s krajšim delovnim časom, je v Sloveniji enak povprečju v EU 27, vendar pa je stopnja, ki je leta 2010 znašala 8,1 %, bistveno nižja od povprečja v EU 27 (24,0 %). Medtem ko je v EU 27 s krajšim delovnim časom neprostitvoljno zaposlenih več moških kakor žensk, je položaj v Sloveniji drugačen – o neprostitvoljni zaposlitvi s krajšim delovnim časom poroča več žensk kakor moških.

Zaposlitev za določen čas je bila pred krizo v Sloveniji pogostejša kakor v EU 27 in je kljub rahlemu upadu (0,1 odstotne točke pri moških in 0,8 odstotne točke pri ženskah) v zadnjem četrtertletju 2010 ostala višja pri moških (14,9 %) in pri ženskah (19,2 %). Zaposlitev za določen čas pri ženskah je tako v Sloveniji bistveno pogostejša od povprečja v EU 27 za ženske in od zaposlitve moških za določen čas v Sloveniji. To je treba poudariti, ker v zadnjem času brezposelnost narašča zlasti zaradi poteklih zaposlitvenih pogodb za določen čas (UMAR 2011).

Eurostatovi podatki o **nevarnosti revščine med zaposlenimi** kažejo, da so bili ukrepi, sprejeti za blažitev učinka krize, razmeroma uspešni, saj je bil delež zaposlenih, katerih prejemki so bili pod pragom tveganja revščine, 4,8 % leta 2006, 5,1 % leta 2008, leta 2009 pa znova 4,8 %. Ta delež je bistveno nižji od povprečja v EU 27, ki znaša 8,4 %. Podatki OECD (2011) kažejo, da je položaj Slovenije dober v primerjavi z drugimi državami glede boja proti revščini in dohodkovni neenakosti – Slovenija ima najnižjo dohodkovno neenakost v OECD in deveto najnižjo relativno stopnjo revščine glede na dohodek (7,8 %). SURS (2011 c) poroča o 12-odstotni stopnji tveganja revščine v letu 2009. Podatki SURS (2011 a) kažejo, da je ta stopnja najvišja pri starejših ženskah. Leta 2009 je pod pragom revščine živela približno četrtnina žensk, starejših od 65 let.

Recesija leta 2010 ni vplivala na **plače** – povprečna bruto plača se je leta 2010 v primerjavi z letom 2009 zmanjšala le v javni upravi in obrambi, pri obveznem socialnem varstvu (0,6 %) ter zdravstvenem in socialnem varstvu (0,3 %), medtem ko so plače najbolj zrasle v proizvodnji (9 %) in kmetijstvu, lovstvu, gozdarstvu in ribištvi (5,8 %), večinoma zaradi odpuščanja delavcev z nižjimi plačami (Pajnikihar in Ceglar Ključevšek 2011).

1. 1 Delovne razmere in psihosocialna tveganja na delovnem mestu v Sloveniji

Predstavili bomo nekaj nedavnih analiz, ki so pokazale nekatere vidike delovnih razmer v Sloveniji in ki se ukvarjajo s psihološkim in zdravstvenim tveganjem na delovnem mestu. Teme z delom povezanega stresa, trpinčenja in nadlegovanja pri delu so v zadnjih desetih letih postale predmet akademskega in javnega interesa (Tkalec 2001, Černigoj Sadar 2002,

Industrijska demokracija 2006, Robnik in Milanovič 2008). Hkrati pa je prišlo do nekaterih zakonskih sprememb in dejavnosti različnih javnih institucij, sindikatov in drugih akterjev, katerih cilj je prepoznavanje in reševanje težav, povezanih z nekaterimi psihičnimi in zdravstvenimi tveganji na delovnem mestu.

1.1. Nedavne raziskave in druge relevantne analize

Evropska agencija za varnost in zdravje pri delu (EU-OSHA) je leta 2009 objavila izsledke **Vseevropske raziskave o varnosti in zdravju pri delu**. Izsledki kažejo, da so slovenski državljani zaskrbljeni, da **lahko gospodarska kriza slabo vpliva na zdravje in varnost na delovnem mestu**. Čeprav se anketirancem zdi, da so o varstvu in zdravju pri delu dobro obveščeni, menijo, da se zdravje pogosto poslabša zaradi dela ter da sta se zdravje in varnost v zadnjih petih letih poslabšala. V raziskavi so se pokazale razlike med spoloma, kar zadeva slab vpliv na zdravje: da delo slabo vpliva na zdravje, je odgovorilo 52 % slovenskih anketirank, medtem ko je bilo takih anketirancev 42 %. Veliko več anketirancev v Sloveniji (55 %) od povprečja v EU 27 (32 %) misli, da sta se varnost in zdravje na delovnem mestu v zadnjih petih letih poslabšala. Tudi v tem primeru se zdi položaj v Sloveniji moškimi boljši kakor ženskam: bistveno večji delež moških (41 %) kakor žensk (28 %) meni, da sta se varnost in zdravje pri delu v zadnjih petih letih v Sloveniji izboljšala. Anketiranci v Sloveniji (81 %) tudi pogosteje od anketirancev v Evropski uniji v povprečju (61 %) pričakujejo, da bo svetovna gospodarska kriza poslabšala zdravstvene in varnostne razmere pri delu v njihovi državi. Tudi v tem primeru je več žensk (86 %) kakor moških (76 %) v Sloveniji prepričanih, da se lahko te razmere še poslabšajo zaradi gospodarske krize (Mrčela 2010).

Izsledki **Evropske študije podjetij o novih in nastajajočih tveganjih** v letu 2009 (Cockburn 2010) so pokazali, da so anketiranci v Sloveniji (529 direktorjev in 78 predstavnikov delavcev) poročali, da v 90 % slovenskih podjetij redno preverjajo, kako zdrava in varna so delovna mesta; to je več od povprečja v EU 27. V primerjavi s 36 %, kar je povprečje v EU 27, kar 75 % podjetij v Sloveniji najema zunanje izvajalce za oceno zdravstvenega in varnostnega tveganja. Slovenski anketiranci so poročali, da v 83 % podjetij obstaja dokumentirana politika na področju varnosti in zdravja, uveljavljen sistem vodenja ali akcijski načrt glede zdravja in varnosti; to vidijo kot kazalec odgovornosti vodstva oziroma stopnjo, do katere je skrb za varnost in zdravje vključena v splošno vodenje, ne pa kot tehnični 'dodatek'. Glede 'novih' psihosocialnih tveganj, kakršni so stres, nasilje in nadlegovanje, je anketa pokazala, da so slovenski anketiranci najbolj zaskrbljeni zaradi stresa, povezanega z delom, le malo pa zaradi nasilja in nadlegovanja ali zastraševanja. Vendar pa v manj kot 20 % organizacij v Sloveniji (v primerjavi s 26 % organizacij v EU) izvajajo postopke za premagovanje stresa. Slovenski delavci so večinoma (v več kot 70 % organizacij) obveščeni, na koga se lahko obrnejo ob psihosocialnih težavah, povezanih z delom (kar je več od povprečja organizacij v EU). Anketa je pokazala, da so tako kot v drugih državah EU glavni razlogi za obravnavanje zdravja in varnosti ter psihosocialnih tveganj v slovenskih organizacijah pravne obveznosti, zahteve uslužbencev, zahteve strank, zadržanje osebja, odsotnost zaradi bolezni, pritisk inšpektorata za delo ali razlogi produktivnosti / izvedbe. 27 % slovenskih organizacij ima predstavnika za zdravje in varnost; ti na splošno dajejo dober vtis, vendar pa niso močno vključeni v izvajanje in spremljanje položaja.

Anketa o splošnem javnem mnenju o zdravju in varnosti pri delu, izvajana od oktobra 2011 do januarja 2012 v 36 evropskih državah (EU-OSHA 2012), je pokazala, da 85 % anketirancev v Sloveniji pričakuje, da se bo z delom povezan stres v naslednjih petih letih povečal, 58 % pa, da se bo »močno povečal«. To je bistveno večji delež v primerjavi z evropskim povprečjem (77 % oziroma 49 %). Ženske (87 %) in osebe srednjih let (87 %) pogosteje od moških (82 %) in mlajših anketirancev (79 %) mislijo, da se bo stres v naslednjih petih letih povečal. V slovenski javnosti menijo, da imajo dobre zdravstvene in varnostne prakse pomembno vlogo pri gospodarski konkurenčnosti. Čeprav je splošna podpora temu v Sloveniji skladna z evropskim povprečjem (86 %), pa je manj Slovencev, ki se »močno strinjajo« s to trditvijo (35 % v primerjavi s 56 % po Evropi). Večina (91 %) anketirancev v Sloveniji meni, da so dobre zdravstvene in varnostne prakse pomembne pri višanju upokojitvene starosti. Čeprav je večina slovenskih delavcev (66 %) prepričanih, da bodo na njihovem delovnem mestu obravnavali vprašanje zdravja in varnosti pri delu, pa precej velika manjšina (31 %) o tem ni prepričana. Anketa je pokazala, da se ima javnost v Sloveniji za boljše obveščeno o varnosti in zdravju pri delu kakor v drugih evropskih državah: 73 % Slovencev meni, da so dobro obveščeni, v primerjavi s 67 % Evropejcev.

Nekatere analize kažejo, da strahu in negotovosti zaposlenih med gospodarsko krizo pogosto sledi nižja stopnja odsotnosti z dela zaradi bolezni. Raziskava slovenskega zavoda za zdravstveno varstvo pa je ugotovila pozitivno **povezavo med izostanki z dela zaradi bolezni in podjetjem v krizi**. Raziskava, ki so jo izvedli v treh podjetjih (v tobačnem, tekstilnem in usnjarskem sektorju), je pokazala, da sta načrtovano krčenje in stečaj povzročila dvig stopnje odsotnosti z dela zaradi bolezni (Mrčela 2011 a). Ti izsledki, pridobljeni na majhnem vzorcu, so pokazali, da povezava med izostanki z dela, prisotnostjo na delovnem mestu kljub bolezni in delovnimi razmerami potrebuje nadaljnjo analizo.

Obstajajo razlike med statističnimi podatki, ki ne kažejo bistvenega poslabšanja kazalcev trga dela v Sloveniji, ter stališči, mnenji in strahovi moških in žensk. To bi bil lahko razlog, da so po dolgotrajni razpravi na javnih referendumih junija 2011 zavrnilo nekatere zakone o trgu dela (urejanje netipičnih oblik zaposlitve in sive ekonomije) in pokojninsko reformo, ki jo je načrtovala vlada, zaradi strahu pred krčenjem pravic.

Zveza svobodnih sindikatov Slovenije (največja slovenska zveza sindikatov) je leta 2010 izdala poročilo o položaju ranljive skupine delavcev na slovenskem trgu dela – **delavcev migrantov, zaposlenih v gradbenem sektorju, v katerem prevladujejo moški**. V poročilu so razkrili, da ni neobičajno, če delodajalci tujim delavcem na ponudijo pogodbe, tako pa zmanjšajo njihove možnosti za varovanje pravic oziroma preprečijo, da te pravice sploh spoznajo; da so tuji delavci, ki imajo delovna dovoljenja in bi jih lahko zaposlili za nedoločen čas, pogosto zaposleni po pogodbah za določen čas; slabe bivalne razmere delavcev migrantov in pomanjkanje formalnih pravil na tem področju; naraščajoče število kršitev delovnih zakonov, ki urejajo zaposlovanje in delovne razmere tujih delavcev (318 ugotovljenih kršitev v letu 2008 in 340 v letu 2009) (Mrčela 2011).²

Mrčela (2010 a) poroča o raziskavah in študijah o stresu, povezanem z delom, in drugih tveganjih, povezanih z zdravjem, na slovenskih delovnih mestih v zadnjem desetletju, ki so

---

² Uredba o tujih delavcih je bila od poročila ZSSS spremenjena (npr. Pravilnik o določitvi minimalnih standardov za nastanitev tujcev, ki so zaposleni ali delajo v Republiki Sloveniji; Uradni list 71/11).

prispevale nekaj podatkov o obsegu, razlogih in posledicah različnih zdravstvenih tveganj za slovenske delavce.

Po podatkih, ki jih je leta **2007** zbral Statistični urad Slovenije (ad hoc modul o nesrečah pri delu in z delom povezanih zdravstvenih težavah pri Anketi o delovni sili iz leta 2007), je 40 % zaposlenih poročalo, da pri delu doživljajo psihični pritisk: **80 % jih je poročalo, da so izpostavljeni časovnemu pritisku ali preobremenjeni z delom, skoraj 20 % pa jih je bilo izpostavljenih nadlegovanju ali zastraševanju.**

Raziskava o obsegu trpinčenja na delovnem mestu v Sloveniji, ki jo je leta **2008** na reprezentativnem vzorcu (1366 anketirancev vseh starosti in 60-odstotna stopnja odziva, tj. 823 anketirancev) izvedel **Klinični inštitut za medicino dela prometa in športa, je pokazala, da je 10,4 % vseh anketirancev vsaj občasno izpostavljenih trpinčenju na delovnem mestu, 1,5 % pa še pogosteje – vsak dan ali večkrat na teden.** Še mnogo več anketirancev (18,8 %) pa je poročalo, da so bili priča trpinčenju na delovnem mestu, kar kaže, da je trpinčenje v Sloveniji razširjeno bolj, kakor bi sklepali na podlagi števila delavcev, ki so se razglasili za žrtve trpinčenja. Ženske so poročale, da so večkrat izpostavljene trpinčenju kakor moški: med tistimi, ki so poročali, da so bili v šestih mesecih pred raziskavo žrtve trpinčenja, je bilo 62,8 % žensk in 37,2 % moških.

Na podlagi raziskave ETUCE (Evropska sindikalna konfederacija za šolstvo) o z delom povezanim stresom pri učiteljih je Sindikat vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture Slovenije leta 2008 izvedel raziskavo o z delom povezanem stresu pri učiteljih, namen pa je bil med drugim ugotoviti vzroke in posledice z delom povezanega stresa pri učiteljih. Analiza podatkov, ki so jih zbrali od 900 učiteljev po šolah in 776 predšolskih vzgojiteljev, je pokazala, da **velika večina slovenskih učiteljev (84 %) zaznava svoj poklic kot močno ali pretirano stresen.** Učitelji so poročali o najpomembnejših dejavnikih stresa in jih razvrstili po tem zaporedju: odnosi med zaposlenimi, pomanjkanje starševske podpore, dodatne obremenitve, poučevanje, nesprejemljivo vedenje učencev, slabo vodenje šole in nadlegovanje. Raziskava je pokazala nekatere težave v duševnem zdravju pri učiteljih, ki so poročali o z delom povezanem stresu (težave z zbranostjo, precejšnja izguba zanimanja za vsakdanje dejavnosti in izgorelost).

Urad za enake možnosti (UEM 2009) je pripravil **analizo ukrepov, ki so jih sprejeli delodajalci** glede na obveznost, da poskrbijo za delovno okolje brez spolnega in drugega nadlegovanja, na vzorcu slovenskih zaposlenih (132 organizacij različnih velikosti iz različnih industrijskih in storitvenih dejavnosti), in ugotovil, da večina delodajalcev še vedno nima ukrepov, katerih cilj je ustvarjanje delovnega okolja brez nadlegovanja. Tretjina delodajalcev je sprejela poseben notranji dokument, ki prepoveduje spolno in drugo nadlegovanje ter trpinčenje na delovnem mestu. 15 % delodajalcev je uvedlo druge ustrezne ukrepe za zaščito delavcev pred spolnim in drugim nadlegovanjem ter trpinčenjem, na primer varuha, občasne članke na spletnih straneh, obveščanje in ozaveščanje na rednih tedenskih in mesečnih sestankih, obveščanje in ozaveščanje prek sindikatov in delavskih svetov; brošure in osnovna pravila v internem glasilu; delavnice; imenovanje odbora za preprečevanje in zmanjševanje zapostavljanja, nadlegovanja in zastraševanja.

2.2 Zakonodajni okvir in delovanje pomembnih akterjev

Slovenska vlada (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve) je posvetila nekaj pozornosti raziskovanju, pa tudi preprečevanju psihičnih in zdravstvenih tveganj, npr. spodbujanju zdravih delovnih mest. Leta 2002 je **Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve objavilo knjižico o stresu, povezanem z delom**, ki ponuja informacije, kako prepoznati simptome stresa, o odzivih nanj in o oceni tveganja, ter nasvete, kako se spopadati s stresom, povezanim z delom.

Pri uveljavljanju bolj zdravih delovnih mest so bili dejavni tudi sindikati in druga delavska združenja. Proti koncu leta **2004 je Zveza svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS) predlagala sklenitev državne kolektivne pogodbe o oceni tveganj, povezanih s stresom**, zaradi izvajanja okvirnega dogovora o z delom povezanim stresu, ki so ga 8. oktobra 2004 podpisali socialni partnerji iz različnih panog na ravni EU. Nekatere **kolektivne pogodbe v Sloveniji – za banke in hranilnice – vključujejo določbe v zvezi s psihičnim nadlegovanjem na delovnem mestu.**

8. decembra **2004 je Zveza svetov delodajalcev slovenskih podjetij organizirala seminar Kako pripraviti program obvladovanja stresa v podjetju**, ki je obravnaval tudi oceno stresa (Skledar 2005).

Ekonomsko-socialni svet je leta 2008 ustanovil začasno delovno skupino, ki je bila odgovorna za pripravo podlag za prenos evropskega okvirnega sporazuma o stresu v zvezi z delom na raven države. Iz skupnega poročila slovenskih socialnih partnerjev izhaja, da je bil pod okriljem prej omenjene delovne skupine pripravljen uradni prevod navedenega sporazuma, ni pa ji uspelo uskladiti njegovega osnutka, s katerim bi dejansko prenesli evropski okvirni sporazum na raven države. V poročilu so navedeni glavni zadržki pri izvajanju državnega sporazuma o stresu v Sloveniji: strah delodajalskih organizacij, da opredelitev z delom povezanega stresa (v nasprotju s stresom, ki ni povezan z delom) ni ustrezna in bi lahko povzročila zlorabo, in strah pred velikim finančnim bremenom, povezanim z obvezno oceno tveganja stresa, povezanega z delom, namesto česar so predlagali prostovoljni sistem (če kazalci kažejo visoko raven z delom povezanega stresa). V poročilu je navedeno, da številni slovenski delodajalci že izvajajo sistematično in redno protistresno upravljanje.

Poročilo o izvajanju evropskega okvirnega sporazuma o z delom povezanim stresu v Sloveniji (MDDSZ 2010) prinaša sklep, da izvajanje določb okvirnega dogovora, čeprav nimamo tristranskega državnega sporazuma med socialnimi partnerji ali drugega dokumenta, omogoča obstoječi zakonski okvir in številne dejavnosti, ki potekajo. V poročilu je navedeno, da se socialni partnerji družno zavedajo pomena teme z delom povezanega stresa, kar so dokazali s podpisom socialnega sporazuma 2007–2009, v katerem so se strinjali, da si bodo prizadevali za izvajanje sporazumov socialnih partnerjev na evropski ravni v zvezi s stresom, povezanim z delom, in psihičnim nadlegovanjem na delovnem mestu.

Leta 2007 je bil sprejet amandma **Zakona o delovnih razmerjih, ki je prepovedal spolno in drugo nadlegovanje na delovnem mestu**. S to zakonsko spremembo smo izboljšali obstoječi zakonski okvir glede zdravja in varnosti pri delu (Zakon o varnosti in zdravju pri delu iz leta

1999 in Resolucija o nacionalnem programu o zdravju in varnosti pri delu iz leta 2003) v skladu z Okvirnim sporazumom o nadlegovanju in nasilju pri delu, ki so ga na evropski ravni podpisali 26. aprila 2007.

5. člen **Zakona o varnosti in zdravju pri delu** določa dolžnost delodajalca, da zagotovi varnost in zdravje delavcev na delovnem mestu, 8. člen istega zakona pa delavcu zagotavlja pravico do varnega in zdravega delovnega okolja.

Leta 2011 je bil Zakon o varnosti in zdravju pri delu spremenjen. Njegova 23. člen (nevarnost za nasilje tretjih oseb) in 24. člen (nasilje, trpinčenje, nadlegovanje, psihosocialno tveganje) določata, da morajo delodajalci na delovnih mestih, na katerih je večja nevarnost za nasilje tretjih oseb, poskrbeti za tako ureditev delovnega mesta in opremo, ki nevarnost za nasilje zmanjšata in omogočata dostop pomoči na ogroženo delovno mesto, ter sprejeti ukrepe za preprečevanje, odpravljanje in obvladovanje primerov nasilja, trpinčenja, nadlegovanja in drugih oblik psihosocialnega tveganja na delovnih mestih, ki lahko ogrozijo zdravje delavcev.

Pravilnik o pripravi obvezne izjave o varnosti pri delu in oceni tveganja določa, da mora delodajalec upoštevati psihološke dejavnike in organizacijo dela, čeprav z delom povezani stres ni posebej omenjen.

2.3 Podatki, pridobljeni v letu 2010 o delovnih razmerah in psihosocialnih tveganjih na delovnem mestu v Sloveniji

Podatki, predstavljeni v nadaljevanju, so poročila zaposlenih o njihovih delovnih razmerah in psihosocialnih tveganjih na delovnem mestu; ugotovitve so torej subjektivna mnenja, odsevajo pa lahko »učinek zdravega delavca«, povezan s posebnostmi obravnavanih vzorcev.³

2.3.1 Podatki iz Pete evropske raziskave o delovnih razmerah za Slovenijo

Zdaj bomo predstavili nekaj podatkov, pridobljenih s Peto evropsko študijo o delovnih razmerah za Slovenijo, in jih primerjali s povprečjem v EU 27.

2.3.1.1 Slovenci in Slovenke delajo več (pri plačanem in neplačanem delu) in so manj zadovoljni z delovnimi razmerami

Delavcev, ki delajo nad 70 ur na teden, je v Sloveniji več kot v EU 27. Poudariti je treba, da pri številu ur (plačanega in neplačanega) dela obstaja velika razlika med spoloma v EU 27 in v Sloveniji, vendar pa je v tej bistveno večja, saj 17,3 % moških in kar **41 % žensk dela več kot 70 ur na teden.**

---

³ Subjektivno naravo osebne ocene je treba upoštevati tudi pri interpretaciji rezultatov ad hoc modula LFS o nesrečah pri delu in z delom povezanih zdravstvenih težavah, Vseevropske javnomnenjske raziskave o varnosti in zdravju pri delu in raziskave o trpinčenju na delovnem mestu, ki jo je izvedel Klinični inštitut za medicino dela prometa in športa in ki je bila predstavljena v točki 2.1.

Preglednica 1: Delavci, ki delajo več kot 70 ur na teden (%)*

	Slovenija	EU 27
skupaj	28,1	21,8
moški	17,3	13,6
ženske	41,0	31,7

*(indeks plačanega in neplačanega dela)

Delež tistih, ki poročajo, da se njihov delovnik ne ujema dobro z družinskim življenjem oziroma življenjem zunaj zaposlitve ali se sploh ne ujema (preglednica 2), je v Sloveniji mnogo višji od povprečja v EU 27. Med tistimi, ki niso zadovoljni s tem, kako se njihov delovnik ujema z družinskim življenjem oziroma življenjem zunaj zaposlitve, je bistveno več moških kakor žensk.

Preglednica 2: Kako se delovnik ujema z družinskim življenjem oziroma življenjem zunaj zaposlitve?* (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	25,1	18,5
moški	28,8	20,6
ženske	20,7	15,8

*(ne prav dobro + sploh ne)

Kar **42,9 % anketirancev iz Slovenije**, med njimi skoraj polovica žensk (47,9 %) in 38,6 % moških, je poročalo, da so v zadnjih 12 mesecih **trpeli zaradi splošne utrujenosti**.

V primerjavi z delavci iz EU 27 so slovenski delavci manj zadovoljni z delovnimi razmerami: delež tistih, ki so zelo zadovoljni z delovnimi razmerami, je v Sloveniji bistveno manjši od deleža tistih, ki niso zadovoljni z njimi. Ženske v Sloveniji v nasprotju s povprečjem v EU 27 večkrat poročajo o nezadovoljstvu in manjkrat o velikem zadovoljstvu kakor moški.

Preglednica 3: Delavci, ki so zelo zadovoljni z delovnimi razmerami (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	13,5	25,0
moški	14,3	24,1
ženske	12,6	26,1

Preglednica 4: Delavci, ki niso zadovoljni z delovnimi razmerami (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	25,8	15,7
moški	24,7	15,7
ženske	27	15,6

2.3.1.2 Zaposlitvena negotovost in prezentizem slovenskih delavcev

Zaposlitvena negotovost je v Sloveniji očitno veliko večja od povprečja v EU 27: več od četrtnine moških in žensk se boji, da bodo v naslednjih šestih mesecih izgubili delo. Moških, ki mislijo, da bodo po izgubi dela zlahka našli podobnega, je v Sloveniji več od povprečja v EU 27. Delež žensk, ki razmišlja enako, je v Sloveniji manjši od povprečja v EU 27.

Preglednica 5: Delavci, ki se bojijo, da bodo v naslednjih šestih mesecih izgubili delo (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	27,0	16,4
moški	27,4	16,5
ženske	26,5	16,3

Preglednica 6: Delavci, ki mislijo, da bodo ob izgubi dela zlahka našli podobnega (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	34,6	31,9
moški	38,6	31,2
ženske	29,9	32,7

Delavci v Sloveniji ne glede na zdravstveno stanje veliko pogosteje hodijo na delo kakor v povprečju delavci v EU 27. Kar 63,1 % žensk in 55,9 % moških v Sloveniji poroča o **prezentizmu** (prisotnosti na delovnem mestu kljub bolezni). V primerjavi s povprečjem v EU 27 je v Sloveniji tudi več delavcev, ki v zadnjih 12 mesecih niso bili na bolniškem dopustu.

Preglednica 7: Delavci, ki so v zadnjih 12 mesecih delali med boleznijo (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	59,2	39,2
moški	55,9	37,8
ženske	63,1	41,0

Preglednica 8: Delavci, ki v zadnjih 12 mesecih niso bili na bolniškem dopustu niti en dan (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	60,7	56,9
moški	61,6	58,6
ženske	59,7	54,8

2.3.1.3 Delo slabo vpliva na zdravje slovenskih delavcev

Skoraj polovica moških in 40 % žensk v Sloveniji meni, da delo večinoma slabo vpliva na njihovo zdravje. V primerjavi s povprečjem v EU 27 je bistveno več slovenskih moških in skoraj dvakrat več slovenskih žensk, ki menijo, da delo večinoma slabo vpliva na njihovo zdravje. Mnogo nižji (15 %) je delež slovenskih delavcev, ki mislijo, da delo večinoma dobro

vpliva na njihovo zdravje. Vendar pa je delež slovenskih anketirancev, ki tako mislijo, dvakrat višji od povprečja v EU 27 (7,3 %).

Tretjina žensk in kar 40,6 % moških v Sloveniji meni, da sta njihovo zdravje in varnost pri delu ogrožena. Ta deleža sta bistveno višja od povprečja v EU 27.

Preglednica 9: Delavci, ki menijo, da delo vpliva na njihovo zdravje večinoma slabo (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	44,5	25,0
moški	48,4	27,4
ženske	40,0	22,0

Preglednica 10: Delavci, ki menijo, da delo vpliva na njihovo zdravje večinoma dobro (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	15,0	7,3
moški	14,1	7,7
ženske	16,0	7,3

Preglednica 11: Delavci, ki menijo, da sta njihovo zdravje in varnost ogrožena zaradi dela (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	37,2	24,2
moški	40,6	28,7
ženske	33,2	18,8

Ob upoštevanju teh izsledkov ni presenetljivo, da le četrtnina delavcev v Sloveniji v primerjavi s 58,7 % delavcev v EU 27 meni, da bodo pri 60 letih sposobni opravljati isto delo. Delež žensk (21,5 %), ki tako mislijo, je bistveno nižji od deleža moških (28,9 %). Te izsledke je treba obravnavati ob upoštevanju pričakovanj glede upokojitvene starosti, ki temeljijo na obstoječem zakonskem okviru, ta pa omogoča zelo nizko upokojitveno starost, zlasti ženskam. Kljub temu na zaželenost in ocenjeno sposobnost dela v starejših letih zagotovo vpliva intenzivnost dela, o kateri poročajo slovenski anketiranci.

Preglednica 12: Delavci, ki mislijo, da bodo isto delo lahko opravljali pri 60 letih (%)

	Slovenija	EU 27
skupaj	25,6	58,7
moški	28,9	59,0
ženske	21,5	58,3

2.3.1.4 Slovenski delavci poročajo o besednih žalitvah, zapostavljanju, grožnjah in ponižujočem ravnanju

Le majhen delež slovenskih delavcev (1,5 %) je poročal o doživljanju fizičnega nasilja na delovnem mestu. Več jih je poročalo o različnih oblikah psihičnega nasilja/zlorab: 8,5 % jih je poročalo o besednih žalitvah; 6,8 % o diskriminaciji; 6,6 % o grožnjah in poniževalnem obnašanju; 4,8 % pa o zastraševanju/nadlegovanju. Razlike med slovenskimi izsledki in izsledki v EU 27 niso velike; besednih žalitev je manj, zato pa v Sloveniji poročajo o pogostejših grožnjah in ponižujočem ravnanju, medtem ko so druge razlike manjše od ene odstotne točke. Majhne razlike so tudi med moškimi in ženskami.

Preglednica 13: Delavci, ki poročajo o različnih oblikah nasilja in zlorabe v zadnjih 12 mesecih (%)

	Slovenija	EU 27
Fizično nasilje na delovnem mestu		
skupaj	1,5	1,9
moški	1,9	2,0
ženske	1,0	1,7
Zastraševanje/nadlegovanje na delovnem mestu		
skupaj	4,8	4,1
moški	4,6	3,9
ženske	5,0	4,4
Besedne žalitve na delovnem mestu		
skupaj	8,5	10,8
moški	8,0	10,8
ženske	9,1	10,7
Grožnje in ponižujoče ravnanje na delovnem mestu		
skupaj	6,6	5,0
moški	6,6	4,9
ženske	6,6	5,1
Diskriminacija (indeks)		
skupaj	6,8	6,2
moški	7,3	5,6
ženske	6,1	6,9

2.4 Posebni modul o psihičnih in zdravstvenih tveganjih na delovnem mestu v Sloveniji

Evropska fundacija za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer je leta 2010 naročila izvedbo Pete Evropske raziskave o delovnih razmerah (EWCS) v Sloveniji. Na zahtevo slovenske vlade je bila velikost vzorca za Slovenijo povečana, dodan pa je bil še en modul. Evropska fundacija za izboljšanje življenjskih in delovnih razmer je zagotovila standardni vprašalnik EWCS in vodila raziskavo v svojem mednarodnem raziskovalnem okvirju. Gallup (2010) poroča, da so bili podatki v Sloveniji pridobljeni z neposrednimi intervjuji z uporabo računalnika (CAPI) od 1. februarja do 13. maja 2010. Raziskavo je v Sloveniji izvedlo podjetje VALICON, usklajeval

pa inštitut Gallup Europe v Bruslju in Budimpešti. Med zaposlenimi so bili skupno izvedeni 1404 intervjuji. Dokumentirana stopnja odziva slovenskih EWCS je bila 41 %.

Standardni vprašalnik EWCS je zajemal več vidikov delovnih razmer, vključno s fizičnim okoljem, zasnovo delovnega mesta, delovnim časom, organizacijo dela in družbenimi odnosi na delovnem mestu. Slovenski posebni modul je raziskoval izkušnje nadlegovanja in zastraševanja na delovnem mestu. Odgovori na vprašanja v dodatnem modulu so bili izbirni, večina anketirancev (tj. 1221 od 1404) pa je privolila v sodelovanje (Gallup 2010).

V poročilu smo pridobljene podatke analizirali glede na splošne značilnosti trga dela in posvetili posebno pozornost povezavam izsledkov z lastnostmi anketirancev (na primer starost, spol, poklic in delovni sektor) in njihovimi delovnimi razmerami (na primer delovni čas, delovna intenzivnost, zadovoljstvo s službo in nekatere druge). Zaradi razmeroma majhnega vzorca nismo mogli podrobneje razčleniti podatkov, zlasti v zvezi z že omenjenimi bolj strukturiranimi spremenljivkami, kakršna sta poklic in sektor dela. Zato se pri analizi osredotočamo predvsem na razlike po spolu.

2.4.1 Preveč dela, nadzora, vpitja in obrekovanja – premalo informacij ter priznavanja sposobnosti in mnenj

Posebni modul Pete raziskave o delovnih razmerah je dal informacije iz neugodnih delovnih okolij, za katera so značilna psihična in zdravstvena tveganja za obravnavane osebe. Anketiranci so označili pogostost svojih izkušenj v zadnjih šestih mesecih na lestvici petih točk (1 – nikoli, 2 – občasno, 3 – mesečno, 4 – tedensko, 5 – dnevno). V spodnji preglednici so navedene izkušnje, o katerih so po naših navodilih poročali anketiranci, in odstotek anketirancev, ki so to doživeli (in tistih, ki so to doživeli pogosteje kakor občasno).

Preglednica 14: Slabe izkušnje pri delu – kazalci nadlegovanja in zastraševanja

	Anketiranci, ki so to doživeli (%)			Anketiranci, ki so to doživeli pogosteje kakor občasno/tedensko + dnevno ⁴ (%)
	skupaj	moški	ženske	
Izkušnje				
omejen dostop do informacij, ki vplivajo na storilnost	25,4	26,6	24,0	6,4/4,4
zasmehovanje zaradi dela	11,8	14,1	9,1	1,2/0,5
dodeljevanje nalog pod lastnimi sposobnostmi	24,2	26,7	21,3	4,4/3,2
govorice in opravljanje	21,5	21,3	21,7	3,1/1,5
prezrtost, izključevanje ali osamitev	6,6	7,6	5,5	0,5/0,1
žalitve ali zmerjanje zaradi osebnega življenja, vere, nacionalnosti in podobnega	5,1	5,3	4,9	0,9/0,5

⁴ Po Leymanovi opredelitvi moramo pri razglasitvi sistematično izvajanega nadlegovanja za trpinčenje na delovnem mestu upoštevati dva pogoja: pogostost (vsaj enkrat tedensko) in časovno pojavljanje (vsaj šest mesecev; Robnik in Milanovič 2008).

izpostavljenost kričanju ali neupravičeni jezi	22,1	22,2	22,0	3,8/1,9
biti žrtev ustrahovanja, npr. z odhrivanjem, postavljanjem na pot ali stopanjem v osebni prostor	2,9	2,7	3,2	0,3/0,3
nenehno opominjanje na storjeno napako ali neuspešen poskus pri opravljanju delovne naloge	10,9	12,5	8,9	1,4/0,6
neupoštevanje osebnih mnenj in pogledov	26,1	27,9	24,1	3,9/2,1
pretiran nadzor in opazovanje dela	16,1	17,1	15,0	3,8/2,4
pritisk, da ne zaprosiš za pravice, ki ti po zakonu pripadajo (bolniški dopust, letni dopust itd.)	13	12,3	13,9	2,8/1,3
dodelitev več dela, kolikor ga je mogoče opraviti	33,1	34,4	31,6	6,9/3,9
mnenje, da so ti nadrejeni večkrat bojkotirali napredovanje	13,1	13,4	12,7	2,5/1,0
biti žrtev fizičnih groženj ali fizičnega nasilja	1,7	1,6	1,8	0,3/0

Poudariti je treba, da so o skoraj vseh izkušnjah poročali razmeroma maloštevilni anketiranci. Večinoma so menili, da naštetu doživljajo občasno. O skoraj vseh izkušnjah so **večkrat poročali moški kakor ženske**. Delež anketirancev, ki so poročali o več kot polovici negativnih izkušenj, je bil večji v **starostni skupini od 25 do 39 let** kot v drugih starostnih skupinah. Sektorji, iz katerih je o negativnih izkušnjah poročalo največ ljudi, so bili: **transport** (izkušnja zasmehovanja na delu, izpostavljenost kričanju ali neupravičeni jezi, opominjanje na storjeno napako, neupoštevanje osebnega mnenja in pretiran nadzor); **gradbeništvo** (izkušnja dodeljevanja nalog pod lastnimi zmožnostmi, biti žrtev zastraševanja in žrtev fizičnih groženj ali fizičnega nasilja), **javna uprava** (izkušnja govoric, prezrtost, izključevanje ali osamitev in onemogočanje napredovanja s strani nadrejenih), **zdravstvo** (izkušnja žalitve zaradi osebnih okoliščin in pritiska, da ne zaprosiš za pravico, ki ti po zakonu pripada) in **finančne storitve** (izkušnja omejenega dostopa do informacij in dodelitev več dela, kolikor ga zmoreš).

Izkušnja, o kateri poroča **tretjina anketirancev** (več moških – 34,4 %, kakor žensk – 31,6 %), je **dodelitev več dela, kolikor ga zmorejo**. To potrjuje že predstavljene izsledke o visoki intenzivnosti dela slovenskih anketirancev. O tem, da jim naložijo več dela, kolikor ga lahko opravijo, večkrat poročajo delavci, stari od 25 do 54 let, manj pa starejši in mlajši. O tej izkušnji je poročalo več kot 30 % anketirancev, zaposlenih v gradbeništvu, prevozu, javni upravi in zdravstvu, ter kar 40 % anketirancev, zaposlenih v industriji in finančnih storitvah. Uradniki so poklicna skupina, ki je največkrat poročala o večji količini dela, kolikor ga zmore (41,7 %).

Izkušnji, o katerih je poročala **več kot četrtnina anketirancev**, sta bili **neupoštevanje osebnih mnenj in stališč** (o tem jih je poročalo 26,1 %) ter **omejen dostop do informacij**, kar vpliva na delovno uspešnost (o tem jih je poročalo 25,4 %). O obeh izkušnjah so večkrat poročale ženske in delavci v starostni skupini od 25 do 39 let.

Več kot petina anketirancev je poročala, da jim dodeljujejo naloge pod lastnimi zmožnostmi (24,2 %), da so izpostavljeni kričanju ali neupravičeni jezi (22,1 %) in govoricam (21,5 %). O prvi izkušnji je poročalo več moških kakor žensk, medtem ko pri drugih dveh razlik med spoloma ni bilo. O vseh treh izkušnjah so v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami največ poročali delavci, stari od 25 do 39 let.

Več kot desetina anketirancev je poročala o teh štirih izkušnjah: pretiran nadzor pri delu (16,1 %), pritisk, da ne zaprosijo za pravico, ki jim po zakonu pripada (13 %), mnenje, da so jim nadrejeni onemogočili napredovanje (13 %), in zasmehovanje pri delu (11,8 %). O treh od teh izkušenj je poročalo več moških kakor žensk, medtem ko je več žensk kakor moških poročalo o pritisku, da ne zaprosijo za pravico, ki jim po zakonu pripada. Največji delež mladih anketirancev (15–24 let) poroča, da jih pri delu preveč nadzorujejo (21,3 % najmlajših v primerjavi z 10,3 % pripadnikov starostne skupine nad 55 let). Pripadniki starostne skupine od 25 do 39 let so pogosteje kakor drugi (14,5 %) poročali o pritiskih, da ne zaprosijo za pravico, ki jim pripada, o zasmehovanju pri delu (15,1 %), enako pogosto kakor starejši anketiranci (14 %) pa o nadrejenih, ki jim bojkotirajo napredovanje.

O izkušnjah s spregledanostjo, izključenostjo in osamljenostjo oziroma govoricami in opravljanjem je poročalo 6,6 % oziroma 5,1 % anketirancev, znova več moških kakor žensk. O teh izkušnjah so večkrat poročali najmlajši anketiranci kakor pa anketiranci v drugih starostnih skupinah.

Izkušnji, o katerih je poročal najmanjši delež anketirancev, sta bili povezani s fizičnimi grožnjami ali nasiljem: biti žrtev zastraševanja (2,9 %) in biti žrtev fizičnih groženj ali nasilja (1,7 %). O njiju je poročalo nekaj več žensk kakor moških.

Analizirani podatki kažejo, da imajo naši anketiranci večinoma izkušnje z vedenjem, ki škoduje samoizražanju in komunikaciji ter kakovosti dela (dve od petih oblik nadlegovanja/zastraševanja po H. Leymanu, glej poglavje 1.1).

Dodatno smo analizirali sedem slabih izkušenj (krepko označenih v preglednici 14), o katerih je poročalo več kot 15 % anketirancev. Analizirali smo, ali obstaja povezava med slabimi izkušnjami in temi vidiki delovnih razmer, izkušenj in mnenj anketirancev: izkušnja splošne utrujenosti, izkušnja depresivnosti ali tesnobe, izkušnja stresa pri delu, število dni odsotnosti zaradi zdravstvenih težav, prezentizem; ukvarjanje s strankami, potniki, učenci, bolniki; ukvarjanje z jeznimi strankami; delo z veliko hitrostjo; delo s kratkim rokom; izpostavljenost psihičnemu nasilju in običajno število delovnih ur na teden na glavnem plačanem delovnem mestu; živčnost, spalne motnje (nespečnost), mišična napetost. Ugotovljene povezave bomo predstavili v naslednjih razdelkih.

2.4.2 Desetina slovenskih delavcev izpostavljena psihičnemu nasilju

Izpostavljenost psihičnemu nasilju (opredeljenemu kot sovražno dejanje, ki ga sistematično izvaja ena ali več oseb in je usmerjeno proti drugi osebi, zato da jo razvrednotijo, ponižajo ali osamijo, zaradi česar nazadnje zapusti delovno mesto) je doživela desetina anketirancev, nekoliko več žensk kakor moških.

Preglednica 15: Anketiranci, izpostavljeni psihičnemu nasilju (%)

	skupaj	moški	ženske
ne	89,3	89,9	88,7
da, a redko	3,6	2,5	5,1
da, občasno	5,4	6,4	4,2
da, večkrat mesečno	1,0	0,9	1,1
da, večkrat tedensko	0,3	0,5	0,1
da, skoraj vsak dan	0,4	0	0,8
skupno da (2–6)	10,7	10,3	11,3

Starost ne prinaša velikih razlik pri deležu anketirancev, ki poročajo o psihičnem nasilju: najmanj je najmlajših anketirancev od 15 do 24 let (9 %), ki so poročali o izpostavljenosti psihičnemu nasilju, največ pa anketirancev v starostni skupini od 40 do 54 let (11,6 %). Obstajajo večje razlike med anketiranci iz različnih sektorjev in poklicev. Le 5,4 % anketirancev iz kmetijstva in kar **18,5 % tistih, ki delajo v zdravstvu, je poročalo o izpostavljenosti psihičnemu nasilju**. O psihičnem nasilju ni poročal nihče iz oboroženih sil; tri poklicne skupine z največjim številom anketirancev, ki so poročali o psihičnem nasilju, so bili tehniki in pomočniki strokovnjakov (14,5 %), storitveni delavci in delavci v trgovinah (12,7 %) ter delavci v obrtnih in sorodnih dejavnostih (12,2 %).

Tisti, ki poročajo o psihičnem nasilju, poročajo tudi o **dolgem trajanju nasilja** – večinoma več kot leto dni (66,8 %), 39,5 % anketirancev celo več kot dve leti. Med tistimi, ki so poročali o psihičnem nasilju, je več moških kakor žensk poročalo, da je bilo dolgotrajno – 73,1 % moških in 60,1 % žensk je poročalo, da je trajalo več kot leto dni, medtem ko 43,7 % moških in 35 % žensk poroča o psihičnem nasilju, ki je trajalo več kot dve leti.

Odkrili smo, da je izpostavljenost psihičnemu nasilju povezana s temi slabimi izkušnjami pri delu: dodelitev več dela, kolikor ga zmoreš; neupoštevanje osebnih mnenj in pogledov; izpostavljenost vpitju ali neupravičeni jezi; govornice in pretiran nadzor pri delu.

2.4.3 Slovenski delavci trpijo predvsem zaradi živčnosti, težav s spanjem in mišične napetosti

Največji delež anketirancev je poročal o treh od 23 težav v telesnem ali duševnem zdravju, navedenih v preglednici 16 (45,8 % o živčnosti, 28,5 % o težavah s spanjem in 28,3 % o mišični napetosti). **O vseh težavah je poročalo več žensk** kakor moških, razlika med spoloma pa je velika pri večini zdravstvenih težav (glej preglednico v nadaljevanju). Razlika med moškimi in ženskami je več kot dvakratna pri teh težavah: migrena, napadi tesnobe, napadi joka, strahovi brez razloga, občutek manjvrednosti.

Preglednica 16: Anketiranci, ki doživljajo telesne ali duševne zdravstvene težave (%)

Telesna ali duševna zdravstvena težava	skupaj	moški	ženske
gastritis	8	6,3	10
migrena	12,6	7,5	18,6
napadi zaskrbljenosti	11,5	7,6	16,2
Nizka raven morale	12,9	12,8	13,1
slabost/bruhanje	9,5	6,7	12,6
Težave s spanjem	28,5	23,6	34,1
napadi joka	7,1	1,4	13,7
pekoč občutek v prsih	11,5	8,8	14,6
tahikardija	16,6	13,6	20,3
napadi panike	5,8	4,0	7,9
mišična napetost	28,3	27,5	29,2
živčnost	45,8	43,7	48,4
Depresija	10,1	8,5	12,0
občutek, da si postal bolj agresiven	12,7	12,5	12,9
Občutek apatije	10,4	8,7	12,2
strahovi brez razloga	8,7	5,6	12,2
težave pri komuniciranju z drugimi ljudmi	6,3	5,4	7,2
pretirana negotovost	7,2	6,6	7,8
občutek manjvrednosti	7,7	4,8	10,9
težave s spominom	13,0	10,2	16,2
neutemeljen občutek krivde	6,6	5,2	8,3
nesposobnost daljše koncentracije	13,5	12,8	14,5
misli, iluzije ali sanje, povezane s kritičnimi trenutki na delovnem mestu	11,8	11,4	12,3

Večina zdravstvenih težav narašča s starostjo anketirancev. V starostni skupini od 40 do 55 let so očitno bolj kakor tisti v drugih starostnih skupinah izpostavljeni mnogim zdravstvenim težavam (migrena, napadi joka, tahikardija, mišična napetost, živčnost, napadi depresije, občutek brezvoljnosti/pomanjkanje spodbud); o nekaterih zdravstvenih težavah so bolj poročali anketiranci iz starostne skupine od 25 do 29 let (slabost/bruhanje, vtis, da so postali napadalnejši; težave pri stikih z drugimi, občutek manjvrednosti, neutemeljen občutek krivde). O večini zdravstvenih težav (16 od 25) so **največ poročali anketiranci, zaposleni v zdravstvu**, pri mnogih težavah pa je bil delež anketirancev iz zdravstvenega sektorja bistveno višji kakor v drugih sektorjih. Drugi sektorji, iz katerih so anketiranci poročali o nekaterih zdravstvenih težavah bistveno bolj kakor o drugih, so finančne storitve (migrena, upad

poguma, težave s spominom, živčnost), transport (živčnost, spalne motnje/nespečnost, mišična napetost, raztresenost), javna uprava (tahikardija, neutemeljen občutek krivde; misli, predstave ali sanje, povezane s kritičnimi trenutki na delovnem mestu), šolstvo (težave s spominom), kmetijstvo in gradbeništvo (obakrat mišična napetost).

Anketirance smo prosili, naj presodijo, ali je zdravstvene težave, zaradi katerih so trpeli v zadnjih nekaj mesecih, povzročilo ali poslabšalo delo, ki ga opravljajo. Razen težav s spominom je večina anketirancev poročala, da so se **zdravstvene težave, ki jih doživljajo, začele oziroma poslabšale na delovnem mestu**. Za zdravstvene težave je krivilo delo več moških kakor žensk, bile pa so nekatere izjeme (upad poguma, napadi panike, težave s spominom, misli, predstave ali sanje, povezane s kritičnimi trenutki na delovnem mestu).

Podrobneje smo razčlenili tri zdravstvene težave, ki jih je doživljalo največ anketirancev: živčnost, spalne motnje in mišično napetost.

Poskušali smo odkriti, ali obstaja povezava med navedenimi tremi zdravstvenimi težavami in temi spremenljivkami: izkušnja stresa; mnenje, da sta zdravje in varnost ogrožena zaradi dela; prepričanje, da delo vpliva na zdravje; mnenje, da boš lahko isto delo opravljal pri 60 letih; zadovoljstvo z delovnimi razmerami; število delovnih ur; ukvarjanje s strankami, potniki, učenci, bolniki; ukvarjanje z jeznimi strankami ali bolniki; delo z veliko hitrostjo; delo s kratkim rokom. Preverili smo tudi, ali so te tri zdravstvene težave povezane s sedmimi slabimi izkušnjami, o katerih so anketiranci najpogosteje poročali (dodelitev več dela, kolikor ga zmoreš; neupoštevanje osebnih mnenj in stališč; omejen dostop do informacij, ki vplivajo na opravljanje dela; dodeljevanje nalog pod lastnimi zmožnostmi; izpostavljenost vpitju ali neupravičeni jezi; govorice in pretiran nadzor pri delu), in izpostavljenostjo psihičnemu nasilju.

Vse ugotovljene povezave so razmeroma majhne ali zanemarljive, nekatere pa so statistično pomembne. Predstavili bomo le statistično pomembne povezave, ki bi jih lahko označili kot šibke (med +/- 2 in 4).

Ob izvajanju omenjene analize smo odkrili, da je **izkušnja živčnosti** šibko, a statistično pomembno povezana z izkušnjo stresa (.375), mnenjem, da sta zdravje in varnost ogrožena zaradi dela (.234), mnenjem, da mora anketiranec delati z zelo veliko hitrostjo (.212), mnenjem, da mora anketiranec delati v zelo kratkih rokih (.192), in negativno povezana z zadovoljstvom nad delovnimi razmerami (-.229). Ta izkušnja je tudi šibko povezana z izkušnjo izpostavljenosti kričanju ali neupravičeni jezi, z dodelitvijo večje količine dela, kolikor ga lahko opraviš, in z izpostavljenostjo psihičnemu nasilju.

Podobno je **izkušnja težav s spanjem** šibko povezana s stresom pri delu (.216) in mnenjem, da sta zdravje in varnost ogrožena zaradi dela (.197), ter negativno povezana z zadovoljstvom nad delovnimi razmerami (-.255). Ta izkušnja je povezana tudi z izkušnjo izpostavljenosti kričanju ali neupravičeni jezi, s pretiranim nadzorom pri delu in izpostavljenostjo psihičnemu nasilju.

Ugotovili smo še, da je **izkušnja mišične napetosti** šibko, a statistično pomembno povezana z mnenjem, da sta zdravje in varnost ogrožena zaradi dela (.325), z izkušnjo stresa (.255),

mnenjem, da mora anketiranec delati z zelo veliko hitrostjo (0.227), in negativno povezana z zadovoljstvom nad delovnimi razmerami (-.293). Ta izkušnja je povezana tudi z izkušnjo izpostavljenosti kričanju ali neupravičeni jezi, z govoricami in izpostavljenostjo psihičnemu nasilju.

Analizirali smo **povezavo med doživljanjem duševnih ali zdravstvenih težav ter izostanki z dela in prisotnostjo na delovnem mestu kljub bolezni, o čemer so poročali anketiranci**, pa tudi **številom delovnih ur na glavnem delovnem mestu**, a nismo našli pomembne povezave.

Tako so po omenjenih analizah vse tri zdravstvene težave (živčnost, motnje spanja in mišična napetost) **statistično pomembno, čeprav šibko pozitivno povezane z doživljanjem stresa pri delu in mnenjem, da sta zdravje in varnost ogrožena zaradi dela, ter negativno povezane z zadovoljstvom nad delovnimi razmerami.**

2.4.4 Slovenski delavci trpijo zaradi utrujenosti in stresa

Kakor smo že pokazali, je 42,9 % anketirancev v Peti evropski študiji o delovnih razmerah v Sloveniji (38,6 % moških in 47,9 % žensk) poročalo, da so v zadnjih 12 mesecih trpeli zaradi splošne utrujenosti, 10,1 % anketirancev (7,7 % moških in 12,9 % žensk) pa, da so v zadnjih 12 mesecih trpeli zaradi depresije ali tesnobe. Povezave med izkušnjo depresije ali tesnobe in zdravstvenimi težavami, o katerih so poročali v posebnem modulu, nismo našli. Odkrili pa smo, da je izkušnja depresije ali tesnobe šibko pozitivno povezana z izkušnjo splošne utrujenosti (.274) in negativno povezana z zadovoljstvom nad delovnimi razmerami (-.228). Izkušnja splošne utrujenosti je povezana z izkušnjo dodelitve večje količine dela, kolikor ga zmoreš. Povezana pa je tudi z motnjami spanja, mišično napetostjo in živčnostjo.

Preglednica 17: Delavci, ki pri delu doživljajo stres (%)

	skupaj	moški	ženske
vedno	7,7	8,8	6,5
večino časa	12,8	12,5	13,2
včasih	41,8	39,4	44,7
redko	16,5	16,6	16,3
nikoli	21,1	22,7	19,3
pritrtilni odgovori	78,9	77,3	80,7

O izkušnji stresa so večkrat poročali anketiranci v starostni skupini od 25 do 39 let (82,2 %) in od 40 do 54 let (80,8 %) kakor pa najmlajši (69,9 %) in najstarejši (69,1 %) anketiranci. Najvišji delež anketirancev, ki so poročali o doživljanju stresa, je bil v treh sektorjih: šolstvo (89,1 %), javna uprava (87,3 %) in finančne storitve (86,6 %). Najvišji delež tistih, ki so poročali o doživljanju stresa, pa je bil med strokovnjaki (91,1 %).

Doživljanje stresa je šibko do srednje povezano s temi slabimi izkušnjami, delovnimi razmerami in zdravstvenimi težavami pri delu:

- govornice in opravljanje;
- izpostavljenost kričanju ali neupravičeni jezi;
- dodelitev več dela, kolikor ga zmoreš;
- neupoštevanje osebnih mnenj in pogledov;

- pretiran nadzor in spremljanje dela;
- prepričanje, da delo vpliva na zdravje;
- zadovoljstvo nad delovnimi razmerami;
- število delovnih ur;
- ukvarjanje z jeznimi strankami ali bolniki;
- delo z veliko hitrostjo;
- delo s kratkimi roki in
- motnje spanja, mišična napetost in živčnost.

Dodelitev večje količine dela, kolikor ga zmoreš, je šibko povezana z doživljanjem stresa, mišične napetosti in živčnosti. Povezana je tudi z mnenjem anketirancev, da sta njihovo zdravje in varnost pri delu ogrožena.

Zadovoljstvo nad delovnimi razmerami je šibko povezano s temi izkušnjami: dodelitev večje količine dela, kolikor ga zmoreš, neupoštevanje osebnih stališč in mnenj, govorice in opravljanje, izpostavljenost kričanju ali neupravičeni jezi, pretiran nadzor in spremljanje dela. Povezano je tudi z možnostjo, da boš v naslednjih šestih mesecih izgubil zaposlitev.

2. Sklep

Podatki, predstavljeni v tem poročilu, podpirajo in dopolnjujejo predhodne analize o kakovosti delovnega življenja v Sloveniji, ki so pokazale naraščajočo intenzivnost dela v slovenskih organizacijah v zadnjem desetletju (Svetlik in Ilič 2006, Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2006). V začetku tega stoletja so se gospodarski položaj in delovne razmere v Sloveniji poslabšali zaradi privatizacije, prestrukturiranja in konkurenčnih pritiskov na mednarodne trge (Svetlik 2006, Kanjuo Mrčela in Ignjatović 2006), medtem ko so se te razmere proti koncu zadnjega desetletja spremenile zaradi gospodarske krize. Podatki Četrte evropske raziskave o delovnih razmerah (Evropska fundacija 2007) so potrdili usmerjenost k intenzifikaciji dela v Sloveniji. Ta usmeritev je še vedno opazna v podatkih o delovnih razmerah ter psihičnem in zdravstvenem tveganju v delovnem okolju v Sloveniji, pridobljenih leta 2010.

Slovenski delavci v primerjavi s povprečjem v EU 27 poročajo, da več delajo (zlasti ženske), da so manj zadovoljni z delovnimi razmerami, da doživljajo večjo zaposlitveno negotovost, več prezentizma (prisotnosti na delovnem mestu kljub bolezni) in manj izostankov z dela. Večina anketirancev v Sloveniji je poročala, da pri delu doživljajo stres (78,9 %), več kot 40 % pa splošno utrujenost. V primerjavi s povprečjem v EU 27 v Sloveniji ni bistvenih razlik glede različnih oblik psihičnega nasilja/zlorab. Slovenski delavci manj poročajo o besednih žalitvah, več pa o grožnjah in ponižujočem ravnanju. Pri zapostavljanju in zastraševanju/nadlegovanju je razlika manjša.

Na podlagi podatkov, pridobljenih s posebnim modulom, lahko ugotovimo, da so med izkušnjami, ki kažejo na nadlegovanje in zastraševanje na delovnem mestu, anketiranci večinoma poročali o slabih izkušnjah, povezanih s preveliko količino in preslabo organizacijo dela, manj pa o izkušnjah psihičnega in še manj fizičnega nasilja.

Psihičnemu nasilju je bila izpostavljena desetina anketirancev, nekoliko več žensk kakor moških. Zdravstvene in psihične težave, o katerih je poročalo največ anketirancev, so bile: živčnost, spalne motnje in mišična napetost.

Predstavljeno analizo lahko uporabimo pri načrtovanju izboljšav delovnih razmer v Sloveniji na zakonski ravni, pa tudi pri upravljanju in organizaciji dela na slovenskih delovnih mestih. Analiza kaže, da bi **v slovenskih delovnih organizacijah lahko izboljšali načine upravljanja človeških virov** in si prizadevali za vzpostavljanje delavcu prijaznejšega in ustvarjalnejšega okolja (npr. z uporabo polne zmožnosti delavcev, dobrim obveščanjem itd.), poskušali **zmanjšati delovno obremenjenost z izboljšanjem delovnih razmer, tako pa zmanjšati izčrpanost in stres delovne sile**. Ker desetina anketirancev poroča o psihičnem nasilju in ker je ta izkušnja večinoma povezana s slabimi izkušnjami pri delu, s **preveliko količino in preslabo organiziranostjo dela, bi se v organizacijah lahko odločili za prednostno obravnavo izboljšav na tem področju**.

3. Viri in literatura

Cockburn, William. (2010). Results of the »European Survey of Enterprises on New and Emerging Risks« (ESENER 2009); predstavitev v Ljubljani, 25. oktobra 2010.

Černigoj Sadar, Nevenka. (2002). Stres na delovnem mestu. Teorija in praksa, 39/1. Ljubljana: FDV.

Eurostat. LFS Main Indicators. Dostopno na:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (4. 2.2012).

Evropska komisija (2010). Employment in Europe 2010. Dostopno na:
http://ec.europa.eu/employment_social/eie/statistical_annex_key_employment_indicators_en.html (4. 2. 2012).

European Foundation (2004). Work-related stress. Dostopno na:
<http://www.eurofound.europa.eu/ewco/reports/TN0502TR01/TN0502TR01.htm>.

European Foundation (2007). 4th European Working Conditions Survey. Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

European Foundation (2010). Work-related stress. Dostopno na:
<http://www.eurofound.europa.eu/ewco/reports/TN0502TR01/TN0502TR01.htm>

Gallup Europe (2010). 5th European Working Conditions Survey, 2010, Slovenia, Technical Report (Working document).

IMAD (2011). Slovenian Economic Mirror, februar 2011. In the spotlight. Ljubljana: UMAR.

Industrijska demokracija (2006) (tematska številka o mobingu, special issue on mobbing). Št. 12/X, december 2006. Kranj: ŠCID.

International Labour Organisation, ILO (2011). XIX World Congress on Safety and Health at Work - ILO Introductory Report: Global Trends and Challenges on Occupational Safety and Health.

Joint Report of Slovene social partners on the implementation of the European Framework agreement on work-related stress in Slovenia to the stress agreement ad hoc group of the Social Dialogue Committee (2008).

Kanjuro Mrčela, Aleksandra, in Ignjatović, Miroljub (2006). »Unfriendly Flexibilisation of Work and Employment – The Need for Flexicurity«. V Svetlik, Ivan, in Ilič, Branko (ur.) HRM's Contribution to Hard Work. 2006. Bern: Peter Lang.

Kanjuro Mrčela, A. (2009). National Expert Assessment of the Gender Perspective in the National Reform Programme for Employment 2009 for Slovenia.

MLFSA (2010). Izvajanje evropskega okvirnega sporazuma socialnih partnerjev o stresu v zvezi z delom v Sloveniji.

Mrčela, M. (2010). Citizens voice concerns over health and safety at work in EU poll. European foundation for improvement of living and working conditions (marec 2010). Dostopno na: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2009/12/SI0912019I.htm>.

Mrčela, Mirko (2010 a). Slovenia: EWCO comparative analytical report on Work-related Stress. Dostopno na: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/studies/tn1004059s/si1004059q.htm#contentpage>.

OECD (2011). Society at glance – OECD Social Indicators. Dostopno na: www.oecd.org/els/social/indicators/SAG.

Pan-European Poll on Occupational Safety and Health at Work. Dostopno na: <http://osha.europa.eu/en/statistics/eu-poll>.

Pajnkihar, T., in Ceglar Ključevšek, M. (2011). Zaostrene razmere na slovenskem trgu dela v 2010. Delodajalec, št. 3 (1. marca 2011). Ljubljana: ZDS.

Robnik, Sonja, in Milanovič, Irena (2008). Trpinčenje na delovnem mestu. Ljubljana: Sindikat bančništva Slovenije.

Skledar, Štefan (2005). ZSSS proposes national agreement on stress-related risk assessment. Dostopno na: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2005/01/inbrief/si0501302n.htm>.

SURS (2011). Labour force survey results, Slovenia, 4th quarter 2010, Rapid reports. Št. 11 (11. maja 2011).

SURS (2011 a). International Women's Day 2011. Special release, četrtek, 3. marca 2011.

Svetlik, I. (2006). »Introduction: Cracks in the success story«. V I. Svetlik, in B. Ilič (ur.) HRM's contribution to hard work. 2006. Bern: Peter Lang, str. 9–24.

Svetlik, I., in B. Ilič (2006; ur.). HRM's contribution to hard work. Bern: Peter Lang.

Tkalec, Lea (2001). Šikaniranje. Teorija in praksa, št. 38/5. Ljubljana: FDV.

Tržan, Metka (2002). Stres na delovnem mestu: dobro se počutim, delo mi je v veselje!. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

Udrih Lazar, Tanja (ur.) (2009). Preprečevanje in obvladovanje trpinčenja na delovnem mestu. Ljubljana. Klinični inštitut za medicino dela, prometa in športa.

Urad za enake možnosti RS (UEM) (2009). Analiza o sprejetih ukrepih za preprečevanje spolnega in drugega nadlegovanja ter trpinčenja na delovnem mestu. Ljubljana: UEM.

Zakon o delovnih razmerjih, Uradni list RS, št. 42/2002 in 103/2007. Dostopno na: <http://www.mddsz.gov.si/en/legislation>.

Zakon o varnosti in zdravju pri delu, Uradni list RS, št. 43/2011. Dostopno na: <http://www.mddsz.gov.si/en/legislation>.